

Den utmattade kuriren

eller budbärarens dilemma

En ny företeelse i våra städers trafik är den mängd kurirer eller budbärare som på cykel, i bil eller till fots ilar från adress till adress. De bär med sig brev, pizzor, annan varm mat eller paket, som mottagaren får kvittera på sin förstukvist. Sedan följer ett ögonblick, då kartongen öppnas och måltiden i ilfart dukas fram till de hungriga, eller wellpappen rivs för att det beställda föremålet – i bästa fall en bok – skall uppträda i naken skönhet.

Fenomenet är en följd av vällevnaden och den ständiga brådska som omger människorna. Internet är det nödvändiga kittet. Förr flög den stekta sparven inte på samma sätt bekvämt i munnen på den hungrige, utan leveranserna förutsatte väntan, köande och besvär som vi idag slipper, men får betala ett pris för i form av hets, industrialisering av föda och massproduktion av konsumtionsvaror. I det fatiga förflutna var livet åtminstone lugnare.

Kurir är ett ord som syftar på överförande av ett budskap i materiell eller skriven form. Den militära motsvarigheten till detta civila begrepp heter ordonnans, vilket kommer från latinets *ordinare*, att ordna. Men det är ändå vanligast att bara tala om bud, som visserligen lätt för tankarna till det rikssvenska ordet stadsbud. Dessa var fordom klädda i mössor med ett nummer på mässingsplåt och de släpar på litet tyngre saker som möbler vid en flyttning. Systemet med sådana bud har aldrig rotat sig i Finland, men vi hade inte heller något ordentligt skräväsens kopplat till städernas transporter och dragare.

Budbäraren har gamla anor ända från grekernas Hermes eller romarnas Mercurius, och också från etruskernas Turms, gudar som hade vingar på sina hälar och som utträttade ett stort antal märkliga dåd i antikens värld av informationsspridning. Tron på

dessa snabba andar var på sin tid mycket utspridd. Men arbetet var utan tvekan mycket påfrestande. Legendan om den utmattade kuriren har långa rötter.

Den kanske första av de kurirer som stupade var enligt myten greken Feidippes, som sprang det första Marathonloppet (42 kilometer) i ett bergigt landskap från kusten till Aten, stannade framför arkanterna och ropade: ”Vi segrade!” Sedan föll han livlös till marken. Följden blev en tävlan i långdistanslöpning som ännu samlar tusentals deltagare både i Olympiska spelen och stora stadsevenemang. Att springa Marathonloppet tycks för många vara en initionsrit, som får adrenalinet att strömma. Fast för åskådaren ter sig fenomenet ofta som ren masochism.

Ett annat känt fall av yttersta utmattning står att läsa i Carl Snoilskys dikt ”Stenbocks kurir”. Snoilsky skriver att en ryttmästare Henrik Hammarberg anlände till Kungshuset i Stockholm i mars 1710 i ett genomtrött tillstånd efter att ha ridit i sporrsträck genom halva Sverige med segerbudskapet efter slaget vid Helsingborg i sin näve. Det var ”ett krutrökssvärtadt brev, som generalen lutad, mot sadelknappen skref”. Detta budskap förde kuriren fram till änkedrottning Hedvig Eleonora och rådet, som satt samlat i orolig väntan. Och sedan följer poängen i dikten:

*Den ädla fru sig reser
Ur kronprydd länstols famn.
”Sitt, herr kornett!” hon säger,
Och hovet skåda får
En syn förutan like:
Han sitter, och hon står.*

Nils Forsberg satte scenen med Stenbocks kurir och drottning Hedvig Eleonora på duk 1911.

Scenen finns förevigad på en tavla, målad av Nils Forsberg 1911, som visar den halvt avsvimmade budbäraren sittande i en stol och änkedrottningen stående intill med segerbudskapet i händerna. Det hela är ett fullgott exempel på en storsvensk hurrapatriotism som rådde kring förra sekelskiftet och som också lockade Albert Edelfelt till att göra en teckning.

Till historien hör också en slutkläm, som totalt vänder Snoilskys heroism upp och ner. I verkligheten färdades kuriren Hammarberg hela vägen upp från Helsingborg till huvudstaden bekvämt i diligens, vilket år 1710 ränteboksverifikationer tydligt visar. Han var inte utmattad efter framkomsten, utan pigg och kry. Så är det med hjältemodet, som i många fall är resultat av inbillning.

I dessa fall har vi skildrat mottagande av ett segerbudskap, men hur gick det med kuriren om brevet beskrev ett nederlag? Historiens slutsats är enig – oftast illa. ”Att skjuta budbäraren” har en gång varit blodig verklighet, trots att denna inte har varit ansvarig för budskapet. Grymma tyranner och diktatorer har genom sina obehärskade primitivreaktioner ibland stängt in sig i ett tillstånd av nyhetsblock-

ering, då ingen har vågat berätta sanningen för dem. Därigenom har deras beslut också blivit felaktiga och irrelevanta. Befinner sig vår granne, Rysslands president Vladimir Vladimirovitj Putin, i en bubbla av detta slag? Misstanken finns.

Kända fall av degradering av budet finns i mängd. Må här berättas ett lindrigt sådant. När överstelöjtnant Anders Fredrik Skjöldebrand hade kommit som kurir från norr till kung Gustav IV Adolf för att informera om kapitulationen i Kalix den 28 mars 1809, varvid hela den kvarvarande finska armén gick förlorad och östra rikshalvan likaså, fäste kungen ingen uppmärksamhet vid nyheten utan förebrådde budet för att denne bar fel sorts svärd i förhållande till uniformen. Utskällningen skedde med hög röst och fick Skjöldebrand att snotet retirera från kabinettet. Berättelsen i dennes memoarer kan vara litet färglagd, liksom också Skjöldebrands dagbok från fredsförhandlingarna i Fredrikshamn därpåföljande höst, där han deltog som svensk diplomat vid sidan av Curt von Stedingk. Skjöldebrand ägde en viss berättarglädje, och också tecknarglädje, vilket hans skickliga gravyrer från Lappland visar i den påkostade bilderboken *Voyage pittoresque au Cap Nord* (1801).

Kurirtemat har en stor plats i den klassiska operalitteraturen. Till brytningspunkterna i intrigen passade ankomsten av ett bud perfekt. Därför är operorna fulla av framstörtande kurirer, ankommande brev och telegram, tidningsnyheter och sådant, men budets roll kunde också axlas av nästan vad som helst. Sålunda förmedlas budskap i Richard Wagners operor via svanar, korparna Hugin och Munin och valkyrior som stormar fram till häst genom rymden.

En kurir spelar huvudrollen i Michail Glinkas opera *Livet för tsaren* (1836), den ryska operalitteraturens klassiker, redan i den andra akten. Denna budbärare anländer till en fest i det polska hovet, där konung Sigismund med sina gelikar firar sina framgångar i kriget år 1613. Den gripande arian gör gällande, att ryssarna nyss har fått en ny tsar, Mikael Romanov, och att de polska ställningarna hotar att bryta samman. Huvudparten av verket handlar just om den folkliga ryska resningen vid denna tid och dess ledare, bonden Ivan Susanin. Operan blev oerhört omtyckt och tsar Nikolaj I ville upphöja dess

musikaliska ledmotiv till nationalsång. Den blev byggsten i utbildningsminister Sergej Uvarovs kända tanke om förbundet mellan ortodoxi, envælde och nationalitet (*narodnost*), som gjorde Ryssland till en stormakt från urminnes tider till nutid. Idén lever som bekant även i dag, med ödesdigra följder.

Kanske att Glinka gav den franske författaren Jules Verne impulsen till romanen *Tsarens kurir* (1876). Kuriren Michel Strogoff ilar på dess sidor från Moskva till Irkutsk med ett brev, före den transsibiriska järnvägens tid. Sibirien passerar färggrant i form av städer, kloster, tatarer och ödemarkar medan kuriren tar sig fram med sin älskade fästmö Nadja och två västeuropeiska korrespondenter. Äventyren fyller gott normerna för en spännande pojkbok och verket skulle ha dött i lugn och ro som 1800-talsunderhållning för länge sedan, om man inte hade skapat flera västerländska filmer av det i vår egen tid. Den helt trolskt underhållande musiken till tv-serien *Michel Strogoff* (1975–77) skapades av den rumänsk-franske tonsättaren Vladimir Cosma och den tilltalar genom sin naiva, nästan banala, slaviskhet ännu sinnena.

En sak som skönlitteraturen har varit flitig att skildra är stämningen hos åhörarna när en omvälvande nyhet lanseras. Väntan på besked har varit påfrestande om det väntade har varit extremt viktigt, till exempel brev eller besökare som berättar om en älskad persons frånfälle. Väntandets hela existentiella nakenhet beskrivs i minimalistisk dialog i Samuel Becketts berömda pjäs *I väntan på Godot* (1952).

Särskilt dramatisk kan ett avrättningsoffers väntan på domens verkställande vara. Man behöver bara påminna om P.O. Enquist's lysande roman *Liv-*

läkarens besök (1999) om Johann Friedrich Struensee, på vars sista sidor den danske drottningens gunstling väntar på sin färd till stupstocken, eller om historien om den dödsdömde Johan Albrecht Ehrenström, som i cell nummer 6 hos Stockholms högvakt upplevde en fruktansvärd väntan tills någon i hemlighet stack i hans hand biljetten ”Pardon på afrättningsplatsen”. Den ene av dessa män miste sitt huvud, den andre behöll det, och kunde sålunda längre fram fundera ut en ny stadsplan för Helsingfors.

Kurirväsendets storhetstid berodde på posten. Från det att den förste posttryttaren har travat genom landskapet ackompanjerad av ståtliga hornstötter har endast ett par århundraden gått, men de har varit av omvälvande slag. Avståndet från den tid, då expressbrevens bar en liten fjäder i lacksigillet (kanske en påminnelse om Mercurius bevingade fötter?) är inte särskilt långt. Posten har knutit samman länderna och världsdelarna; de röda och på våra breddgrader gula brevlådorna har utgjort slutstationerna i ett nätverk som inte har känt några gränser. För bara femtio år sedan damp posten två gånger i dygnet ner på tamburens matta och små brevkort var det kanske snabbaste sättet att nå en bekant. Stora frimärksalbum var ofta bevis på en samlarvurm, som kunde stilla det bångstyriga gosselynnets till lugna betraktelser över länder och historia och bidra till byteshandel barnen emellan. I huvudstäderna växte mäktiga huvudpostkontor i tegel och granit upp, som var snarlika tidens bankpalats.

Postens transporter lämnade ett antal spår i det folkliga livet. Den djärva postrodden över Ålands hav berättar om postväsendets hjältar. Brevbäraren var överallt en uppskattad tjänsteman, den gula postbussen gjorde att ödemarkernas fattiga folk kunde sätta sig i förbindelse med rikare trakter, och dess föregångare, postdiligensen, skapade en flora av minnen som kunde förädlas till litteratur. Yrjö Hirns kanske mest berömda essäsamling *Den gamla postvagnen och några av dess passagerare* (1926) påminner om färd sättets sociala betydelse. I detta sammanhang klingar P. Mustapääs fina dikt om det blekta kärleksbrevet – här i textförfattarens översättning – i samlingen *Jäähvyäiset Arkadialle* (1945) till sitt känsloläge ganska träffande:

*Ett gammalt brev, rosaskiftande!
och ändå havet,
det djupa, sorgsna, avlägsna,
det förde med sig.*

Breven var faktiskt i en gammal tid olika – från flygbrev på mycket tunt papper till stabila svartkantade sorgebrev, från privatbrev med sina tidsbundna tituleringar till tjänstebrev med sin stela kanslisvenska. Sådana formuleringar förekommer inte längre, utan e-mailens snabba utbredning har lett till en egen-

artad, sludrig dialekt, med smileys och andra konstiga uttryck.

Så har vi kommit till slutet av kurens historia. Den elektroniska informationsrevolutionen har gjort slut på den gamle brevbäraren, som idag – mycket sällan – på vacklande ben orkar besöka oss och rätt ofta slänger försändelsen i fel brevlucka. Han passeras i trafiken av hurtiga unga bud, som i sina väldiga ryggsäckar bär lukulliska måltider till oss, tyvärr ofta i något avsvalnad form.

KARI TARKIAINEN